

Vykypěl, Bohumil

[Půda, Aleš. Zur Theorie der Lehnprägung im deutsch-tschechischen Sprachkontakt ; Woldt, Claudia. Sprache als Wert – Werte in der Sprache ; Pavkovič, Aleksander. Tschechisch und Slovenisch im Vergleich ihrer schrift- und standardsprachlichen Entwicklung]

Linguistica Brunensia. 2012, vol. 60, iss. 1-2, pp. 325-328

ISBN 978-80-210-5883-5

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118264>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

makedonské lingvistiky Angelina Pančevská. Bulharskou lingvistiku reprezentují obšírný příspěvek *Nazvanija na dejstvija (nomina actionis) v bǎlgarskite dialekti*, jehož autorka Elena Kjaeva věnuje pozornost dějovým jménům v bulharských dialektech z hlediska derivace, etymologická studie sofijské etymoložky Christiny Dejkové *Za adaptiraneto na ňakoi glagolni zaemki v govora na Novo selo, Vidinsko*, ve které se autorka zabývá analýzou vybraných sufixů (původem z rumunštiny) v určité části bulharských nářečí, a studie *Dichotomija při formite za 1 lice edinstveno čislo segašno vreme na glagolite ot II spreženie v bǎlgarskite dialekti (Diachronen i sinhronen aspekt)*, jejíž autorka Margarita Tetovská-Troeva analyzuje vybrané aspekty bulharské nářeční konjugace. Specifiky fonologického a morfologického jazykového plánu kysuckých goralských nářečí se ve svém příspěvku *Integračné a diferenciacné javy zvukovej a tvaroslovnej roviny v nářečiach na horných Kysuciach* zabývá bratislavská dialektoložka Anna Ramšáková; závěrečný příspěvek oddílu představuje stať Anny Rácové *Vplyv slovenčiny na gramatiku slovenskej karpatskej romániny*, nabízející pohled na slovenskou karpatskou romštinu prostřednictvím kontaktné lingvistiky.

Závěrečný šestý oddíl, pojmenovaný „O jazyku v literatúre“, čítá celkem dva příspěvky. Bratislavská lingvistka Katarína Habovštiaková vyjmenovává ve svém příspěvku *Dialektizmy v literatúre z oravského regiónu* nářeční prvky z beletristického díla pěti autorů vybraného regionu, trnavská slavistka Tatiana Grigorjanová v článku *Rusko-slovenské prekladateľské paralely* několik překladatelských oříšků, které odhalila při četbě tří překladů ruských autorů.

Celý svazek doplňují přílohy ve formě map a obrázků, jejichž kvalita, žel, leckdy zůstává daleko před hranicí očekávání. Tato skutečnost ovšem nijak nekazí celkový sympatický dojem z publikace. Závěrem lze říci, že také tímto sborníkem potvrdila slovenská dialektologie svou vysokou úroveň.

Petr Malčík

Aleš Půda: Zur Theorie der Lehnprägung im deutsch-tschechischen Sprachkontakt. Eine historisch-vergleichende Untersuchung im innerslavischen und europäischen Kontext. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang 2010. (Heidelberger Publikationen zur Slavistik, A. Linguistische Reihe, 18.) IX + 401 s. ISBN 978-3-631-60842-5 63,40 euro

Claudia Woldt: Sprache als Wert – Werte in der Sprache. Untersuchungen zu Bewertung von Sprache allgemein und Komposita im Besonderen in der tschechischen Sprachgeschichte. München – Berlin: Otto Sagner 2010. (Specimina philologiae Slavicae, 158.) 621 s. ISBN 978-3-86688-100-6 48 euro

Aleksander Pavkovič: **Tschechisch und Slovenisch im Vergleich ihrer schrift- und standard-sprachlichen Entwicklung.** München – Berlin: Otto Sagner 2011. (Slavistische Beiträge, 478) 265 s. ISBN 978-3-86688-123-5 32 euro

Dvě bohemistické knížky z Německa a jedna navíc

Zdá se, že němečtí, případně vůbec zahraniční bohemisté se často ujímají témat, na něž českým bohemistům jaksi nezbývá čas. Tak je tomu i u tří disertací, na něž zde chceme upozornit.

1. O česko-německých kalcích

Dokazovat kalk je docela obtížný podnik, a proto je třeba vítat každou práci, která k řešení této problematiky přispívá. Takovou je i práce Aleše Půdy, původně disertace přijatá na Heidelberské univerzitě, která navíc představuje vlastně první důkladnější souhrnné pojednání o česko-německých kalcích. Kniha se rozpadá do dvou velkých částí: teoretické (s. 1–188) a slovníkové (s. 189–342). První část má následující obsah. Po stručném úvodu (*Einleitung*, s. 1–2) následuje kapitola, která líčí stav bádání o kalkování obecně i v oblasti německého vlivu na češtinu konkrétně (*Forschungsstand zur Lehnprägung*, s. 2–12). Nato se ve dvou kapitolách na obecném pozadí pojednává o podobách

česko-německého jazykového kontaktu a o vnějších i vnitřních motivech kalkování německých výrazů v češtině (*Sprachkontakt*, s. 12–18; *Allgemeine Integrationsmotivik*, s. 18–27). O klasifikaci různých druhů kalků se pak píše v dalších dvou kapitolách (*Begriffsgeschichte und Typologie der Lehnprägung*, s. 27–35; *Transferenzmodi*, s. 35–84). Následující dvě kapitoly načrtávají konkrétnější situaci češtiny, pokud jde o kalkování, a to v oblasti apelativ i proprií (*Europäische Konvergenz*, s. 84–96; *Zwischensprachliche Allonymie*, s. 96–108). V deváté kapitole se popisují způsoby další integrace kalků na různých jazykových rovinách (*(Post)Integrative Entwicklung*, s. 108–128). Desátá kapitola pak probírá obecně i z hlediska češtiny konkrétně všechny možné, jazykové i mimojazykové, nástroje pro identifikaci kalků (*Identifizierungskriterien zur Lehnguterfassung von (Semi)Calques*, s. 128–148). Konečně poslední kapitola přináší pojednání o proměnách reflexe kalků v dějinách češtiny od počátku do současnosti (*Die Lehnprägung zwischen Sprachentfaltung und Sprachpurismus*, s. 148–177). K tomu se ještě druzí obsáhlé resumé, shrnující teoretickou část knihy (*Resümee*, s. 178–188). Slovníková druhá část pak podrobněji pojednává o vybraných českých kalcích německých výrazů, zejména z novočeského období (*Alphabetischer Materialteil*, s. 195–342); doplňuje ji zčásti i index českých slov, kde jsou i slova, o nichž se píše jen v teoretické části (s. 397–401).

Recenzent je toho názoru, že nemá valného smyslu na tomto místě detailněji analyzovat a komentovat autorovy vývody v obecné části – např. marginálně jako užívání termínů synchronní ve smyslu současný a diachronní ve smyslu minulý (s. 7, 134 aj.) nebo podstatnější věci jako otázka hranic pojmu kalkování (kap. 5.3., 6.3.) – ani obsáhleji komentovat a doplňovat slovníkovou část (ke slovníku, který nemá být vyčerpávající, lze přirozeně doplňovat různé další položky, jednou z nichž je např. české slovo *vojevůdce*, pozoruhodně absentující v celé knize, zjevně kalk německého *Heerführer*; ačkoli by se to mluvčimu češtiny na první pohled nezdálo, jde patrně o kalk dost pozdní: Jungmann jej ve svém slovníku ještě nemá, ale nejstarší doklad v listkových excerptech Příručního slovníku jazyka českého (<http://bara.ujc.cas.cz/psjc/>) pochází z roku 1839, kdy vyšel polední svazek Jungmannova slovníku). Důležité je konstatovat, co už bylo předesláno výše, totiž že čtenáři zájímavějšímu se o jazykový kontakt obecně i v česko-německém kontextu zvláště lze knihu beze všeho doporučit, byť pak nemusí se vším souhlasit.

2. O hodnocení jazyka a českých kompozitech

Také druhá práce, původně disertace přijatá na Drážďanské univerzitě, má přitažlivé téma: hodnocení jazyka vůbec a hodnocení jednoho jazykového jevu v češtině, totiž kompozit, konkrétně. Každý bohemista snad tuší, že poměr češtiny nebo jejích mluvčích ke kompozitům je trochu zvláštní, ale souhrnného pojednání o tom se nám ještě nedostalo; proto je třeba knihu Claudie Woldtové výslovně přivítat. Její obsah je následující. V úvodu se představuje samo téma hodnot v jazyce, způsob, kterým je autorka chce zkoumat, a textový korpus, z něhož chce vycházet (*Einleitung*, s. 13–22). První velká kapitola pak pojednává obecně o pojmu hodnoty, o formách a druzích hodnocení a způsobech zjišťování hodnotových soudů (*Werte und Sprache*, 23–94). Následuje druhá kapitola, která obsáhle popisuje proměny kritérií a způsobů hodnocení jazyka v českém kontextu od obrození do dneška se zaměřením na první polovinu 19. století (národní obrození), na diskusi mezi Naší řečí a Pražským lingvistickým kroužkem (první republiku) a na současnou situaci po roce 1989 (*Werte in der tschechischen Sprachkritik*, s. 95–376). Nato se ve třetí kapitole toto obecné téma hodnocení v češtině konkretizuje na hodnocení jevu kompozice – opět se zaměřením na popis a hodnocení kompozit v době národního obrození, v meziválečných letech a v současnosti (*Werte und Wortbildung*, s. 377–514). K této většinové části o metajazykovém hodnocení kompozit se pak druzí ještě menší část, v níž se naopak pojednává o kompozitech jako prostředcích hodnocení v češtině (*Untersuchungen zur Bewertung durch Komposita*, s. 515–538). Výklady uzavírá obsáhlé shrnutí (*Zusammenfassung*, s. 539–553). Knihu nakonec doplňuje příloha, v níž jsou otištěny vybrané texty k hodnocení jazyka i kompozit v českém prostředí a v tabulce shrnuty lexikální prostředky hodnocení (*Anhang*, s. 579–612).

V práci takového záběru se přirozeně najdou různé body k diskusi. Tak například je otázkou autorčina volba „laiků“, jejichž názory na kompozita analyzuje: definuje-li laiky jako mluvčí bez lingvistického školení (s. 88), pak není zřejmé, zda do této kategorie spadá i vystudovaný romanista Václav Jamek (s. 506); bylo by jistě vhodnější a ovšem také napínavé zjistit nějakým dotazníkem názory širší veřejnosti, ale uznáváme, že by to nebylo bez obtíží. V knize se najdou i některé marginální omyly jako tvrzení, že Jungmannovou mateřštinou byla němčina (s. 131) nebo že teze Jakobsona a spol. z haagského sjezdu mají něco společného s tezemi PLK z prvního slavistického sjezdu (s. 240; tento omyl je však překvapivě docela rozšířený). Občas by se mohla doplnit literatura (např. o Čapkově poměru k zásadám jazykové kultury PLK, pojednávaném na s. 292n., psal Toman 1992). Celkově však zájemcům o komplexní téma reflexe jazyka obecně i sebereflexe novodobých mluvčích češtiny konkrétně nelze knihu než doporučit k četbě, byť i kritické.

3. *Čeština a slovinština v raném národním obrození*

Třetí knížka – ta výše slibovaná „navíc“ – je bohemistická vlastně jen z poloviny: srovnává genezi českého standardu v „dlouhé“ druhé polovině 18. století, tzn. v počáteční fázi formování moderního národa („národního obrození“), s analogickým procesem ve slovinském prostředí. Tento komparativní rozměr je také něco, čím české bohemisty v Německu provozovaná slavistika může velmi obohatit, protože srovnávání s jinými slovanskými jazyky se v tuzemsku příliš nenosí a dokonce se vyskytly – zřejmě pokleslým chápáním strukturalismu inspirované – hlasy, že nemožno češtinu s jinými jazyky, nanejvýš pak slovinštinou, srovnávat. Nicméně Aleksander Pavkovič ve své disertaci, přijaté na Mnichovské univerzitě, ukazuje, že to možné je a že je to dokonce i poučné. V úvodu jeho práce se nejdřív vymezují některé pojmové rámce, zejména pojem spisovného jazyka a definice zkoumané fáze „národního obrození“ (*Einführung*, s. 15–47). Nato se stručně rozebírají „vývojové předpoklady“, tzn. píše se o předchozí epoše baroka, její jazykové situaci, její gramatografii i jejím hodnocení epochou následující (*Vergleich des schrift- und standardsprachlichen Zustands zu Beginn des Forschungszeitraums*, s. 49–60). Pak přichází první z jádrových kapitol, která srovnává dva hlavní představitele úplně první generace českých a slovinských obrozenců a jejich gramatografické dílo: Jana Václava Pohla a Marko Pohlina (*Pohl und Pohlina: Vertreter der ersten Erneuer-Generation*, s. 61–140). Po této obsažné kapitole následuje kapitola o „druhé“ obrozenské generaci, zčásti též reagující na Pohla a Pohlina; na české straně se zde věnuje největší pozornost Pelclovi (*Prag und Ljubljana vs. Wien – die zweite Erneuergeneration*, s. 141–176). Další kapitola pak srovnává gramatiky Dobrovského a Kopitara (*J. Dobrovský und J. Kopitar – dritte Erneuergeneration*, s. 177–217). Konečně poslední kapitola nártem pojednává o důležité otázce, jak se představy raněobrozenských gramatiků o podobě spisovného jazyka odrážejí v dobové literární produkci (*Zeugnisse slavischer Alltagssprache*, s. 219–246). Knihu uzavírá krátké shrnutí (*Conclusio*, s. 247–251).

Jak řečeno výše, kniha je poučná, a doporučuje se tak bohemistům k četbě – ostatně asi nena- léhavěji ze tří zde inzerovaných knih. Záslužné je mj. pojednání o J. V. Pohl (už vůbec to, že se zcela přirozeně považuje za obrozence!); jeho život a dílo stále představuje opomíjené téma (česká bohemistika ho v podstatě ignoruje). Obecnělingvisticky je zajímavá myšlenka sekundárního, „plánovacího“ jazykového svazu (s. 24–25, 246), řekli bychom „intencionálního jazykového svazu“ (korespondujícího s „intencionálním jazykovým kontaktem“, srov. Giger 2011). Specialisté na danou dobu, kterých je ostatně mezi bohemisty neviditelně, určitě v knize najdou ten a onen problém (například obecně se zdá, že není zcela zřejmé, zda je možno obrozence dělit na zřetelné generace). Ale tak je tomu v každé inovativní knížce.

Literatura

Giger, M. 2011. Grammatikalisierung, Sprachtypologie und intentionaler Sprachkontakt. In: *Libellus memorabilis Jaroslao Popelae*. Ed. V. Boček, B. Vykypěl. Brno 2011, 9–13.

Toman, J. 1992. Karel Čapek and/vs. the Prague Linguistic Circle. In: *For Henry Kučera*. Ed. A. W. Mackie et al. Ann Arbor, 365–380.

Bohumil Vykypěl

Ingrid Stöhr: Zweisprachigkeit in Böhmen. Deutsche Volksschulen und Gymnasien im Prag der Kafka-Zeit. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag 2010. (Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Neue Folge, Reihe A: Slavistische Forschungen, 70.) 497 s. ISBN 978–3–412–20566–9. 59,90 euro

Adéla Hall: Deutsch und Tschechisch im sprachenpolitischen Konflikt. Eine vergleichende diskursanalytische Untersuchung zu den Sprachenverordnungen Badenis von 1897. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang 2008. (Europäische Hochschulschriften, Reihe I: Deutsche Sprache und Literatur, 1969.) 261 s. ISBN 978–3–631–58062–2. 49,20 euro

Dvě knížky o češtině a němčině na přelomu 19. a 20. století

O jazykové situaci v českých zemích před rokem 1918 toho stále nic moc pořádně nevíme. Proto je třeba uvítat každou publikaci zabývající se tímto a příbuznými tématy. Tak je tomu i se dvěma disertacemi, na něž zde chceme krátce upozornit.

1. Dvojjazyčnost v Kafkově Praze

První kniha, původně disertace přijatá na Řezenské univerzitě, má za téma otázku česko-německé dvojjazyčnosti v Čechách v době Franze Kafky a zkoumá ji na příkladu pražských německých škol. Po úvodních kapitolách, vymezujících cíle práce, formulujících její pojmový rámec, zejména pojmy jazykového nacionalismu a bilingvismu obecně a v Čechách zvlášť, a popisujících sociální situování češtiny a němčiny v 19. století (1. *Einleitung*, s. 13–21; 2. *Begriffsbestimmung*, s. 22–94; 3. *Deutsch und Tschechisch im Spiegel soziostrukturellen Rahmenbedingungen im 19. Jahrhundert – unter Berücksichtigung einer soziolinguistischer Perspektive*, s. 95–156), přicházejí dvě jádrové kapitoly o školství jako nástroji národní formace v habsburské říši obecně a v Praze zvlášť a o institucionálních a individuálních determinantách bilingvismu na příkladě pražských německých škol (4. *Schulwesen – Instrument sprachnationaler Lenkung und Spiegel des ‚Sprachverhaltens‘*, s. 157–250; 5. *Institutionelle und individuelle Voraussetzungen des Bilingualismus – am Beispiel Prager deutscher Unterrichtsanstalten*, s. 251–430) a pojednání pak uzavírají dvě kratší kapitoly, jedna uvádějící Franze Kafku do popsaného sociolingvistického kontextu a druhá shrnující výsledky práce (6. *Franz Kafkas Bilingualismus im Kontext*, s. 431–446; 7. *Schluss: Bilingualismus und Sprachnationalismus – ein Widerspruch im Prag des Kafka-Zeit*, s. 447–453). Lze říct, že kniha Ingrid Stöhrové je užitečná nejen pro jazykovědce, ale také a vlastně možná především pro historiky: obsáhle pojednává o řadě důležitých problémů a obsahuje spoustu empirických údajů; proto je taky tak tlustá – snad to čtenáře v době stále delších disertací od její četby neodradí, protože k četbě ji doporučujeme.

2. Obrazy o Čechách a Němcích

Druhá knížka, původně disertace přijatá na Karlově univerzitě, se zabývá „metatématem“ – ne skutečnou jazykově-etnickou situací v českých zemích koncem 19. století, ale její reflexí v české a německé publicistice: zkoumá česko-německé novinové polemiky po vydání tzv. Badeniho jazykových nařízení v roce 1897. Prvních pět kapitol je vlastně úvodních nebo rámcových: v první se načrtávají metody, materiálová báze a cíle práce (1. *Geschichte des öffentlichen Sprachgebrauchs als Teil einer Diskursanalyse*, s. 13–24), v druhé pak historický kontext zkoumané polemiky (2. *Der soziohistorische Rahmen. Die nationalen Verhältnisse im Böhmen der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, s. 25–39) a konečně v třetí kapitole se popisuje obecně politický tisk v Čechách